

Evaluatie Fascinating 2025

Aanleiding en aanpak

In de PS vergadering van 5 februari 2025 is naar aanleiding van vragen van de SP-fractie bij de behandeling van het Gebiedsplan Toekomst Landelijk gebied door Gedeputeerde Staten de volgende toezegging gedaan: *Het college zegt toe om samen met agrarische ondernemers het subsidieprogramma Fascinating te evalueren en daarbij te onderzoeken of er een fonds kan worden ingericht om meer agrarische ondernemers te laten experimenteren.*

Het team Regionale Economie van de provincie Groningen heeft de evaluatie van het programma Fascinating uitgevoerd. De evaluatie richt zich met name op de eerste periode van Fascinating (I) die gelopen heeft tot begin 2025. Aan de hand van tien kernvragen is geprobeerd een zo volledig mogelijk beeld te schetsen, waarmee invulling wordt gegeven aan de toezegging van Gedeputeerde Staten. In deze rapportage worden de kernvragen één voor één behandeld. De rapportage sluit af met een aantal aanbevelingen voor de periode van Fascinating II (vanaf begin 2025).

Om een goed beeld te kunnen schetsen en antwoord te kunnen geven op de evaluatievragen zijn gedurende de periode juni-oktober 2025 gesprekken gevoerd met het gehele werkveld van het programma. Dit betreft onder andere gesprekken met:

- Voorzitter Raad van Toezicht Fascinating
- Directie/programmaleiding van Fascinating
- Medewerkers Nationaal Programma Groningen
- Medewerkers provincie Groningen
- Diverse MKB-bedrijven
- Agrarisch ondernemers

Beschrijving Fascinating

Fascinating [Food Agro Sustainable Circular Nature Technology in Groningen] is een innovatieprogramma dat in Groningen werkt aan een toekomstbestendig, circulair en regeneratief landbouw- en voedselsysteem. De kern: meer gezondheid per hectare, zowel in opbrengst, voeding, verdienvermogen als duurzaamheid. Het programma verbindt ketenpartijen, boeren, kennisinstellingen en overheden, en verkent samen de transitie van boer tot bord en vice versa. Iedereen die bij kan dragen aan de doelstelling van het programma is welkom en kan deelnemen in de verschillende projecten ofwel zelf projecten initiëren. Fascinating verbindt, initieert, ontwikkelt en begeleid om de haalbaarheid van innovaties aan te tonen. Hierdoor ontstaat het doel om opschaling en daarmee de verwaardiging in de gehele keten, te realiseren. Het Fascinating programma is gestart in 2021 en loopt tot 2029. Voor uitvoering van het programma heeft de provincie Groningen besloten om NPG-middelen beschikbaar te stellen. Totaal heeft de provincie 35 mln euro beschikbaar gesteld voor de periode tot en met medio 2029. De samenwerkende partijen zorgen voor eenzelfde bijdrage waarmee de totale projectomvang van het Fascinating-programma 70 mln euro bedraagt.

De 4 pijlers van het Fascinating programma zijn in onderstaand plaatje geschetst:

			
GEZONDE EN GEBALANCEERDE VOEDING	DUURZAME PRODUCTIE VAN NUTRITIONELE GEWASSEN	ENERGIE-EFFICIËNTE EN DUURZAME VERWERKING	NON-FOOD GEBRUIK VAN RESTSTROOM
van kwantiteit naar kwaliteit gezond dieet dankzij landbouwsysteem verwachtingen van de consument	in balans met de natuur kwaliteit = nutritioneel en economisch zonder CO ₂ - of stikstofuitstoot	behoud van voedingsstoffen technologie vernieuwen, ontwikkelen of aanpassen milde bewerking gewassen	reststromen blijven over kunnen ingezet worden voor non-food toepassingen bijv. in de chemische industrie

Het consortium bestaat uit een groeiend aantal bedrijven en kennisinstelling/universiteiten o.a. Agrifirm, Cosun, Avebe, FrieslandCampina, Vreugdenhil, Rabobank, Gasunie, RUG, WUR, UMCG, Van Hall Larenstein, Hanze, Noorder Poort, Alfa College, SPNA, Lifelines, AgroAgenda, tientallen boeren en diverse MKB bedrijven. Coördinatie ligt bij de stichting ISPT-AFT. Als subsidieverstrekker heeft provincie Groningen een rol in het financieel ondersteunen van projecten en initiatieven. Daarnaast is er structureel overleg tussen programmaleiding van Fascinating en de provincie over de voortgang van het programma.

De initiatiefnemers van Fascinating hebben gekozen voor een programmatische aanpak waarbij individuele projecten een bijdrage leveren aan de doelstelling op de gehele keten. Hiertoe is binnen Fascinating een eigen governance ingericht, met een eigen KPI-set en evaluatiecyclus. De projecten worden binnen het programma Fascinating beoordeeld door een programmaraad welke advies geeft aan de directie/programmaleiding. De directie/programmaleiding zorgt uiteindelijk voor indiening bij de provincie. De provincie beoordeelt of het past binnen de financiële kaders van de provincie en of het bijdraagt aan haar beleid. Op basis van een ambtelijke beoordeling wordt het project ter goedkeuring voorgelegd aan Gedeputeerde Staten.

Evaluatievragen

1. Fascinating is ontwikkeld vanuit de 4 coöperaties Avebe, Cosun, FrieslandCampina en Agrifirm met als doel het versnellen van de eiwittransitie. Hoe heeft het doel zich in de loop der jaren ontwikkeld?
2. Hoe zijn de vier hoofdthema's van Fascinating – gezonde en gebalanceerde voeding, duurzame productie van nutritionele gewassen, energie-efficiëntie en duurzame verwerking, en benutting van reststromen – in de loop der tijd ontwikkeld? En in hoeverre zijn deze thema's nog relevant?
3. Fascinating is opgezet als een zogenaamd 'open' subsidieprogramma, waarbij iedereen een aanvraag kan indienen. Hoe heeft deze open opzet zich ontwikkeld, met name voor het mkb en boeren? En hoe ervaren aanvragers en deelnemers het programma tot nu toe?
4. Projecten worden ontwikkeld, geschreven, beoordeeld en ingediend bij de provincie. Hoe wordt het gehele proces ervaren?
5. Fascinating is een omvangrijk programma zowel als sector (Agri&Food) als in geld. Hoe heeft de bekendheid en benaderbaarheid zich ontwikkeld?

6. De provincie heeft de subsidie verleent en vervolgens op projectniveau beschikt. Hoe is de samenwerking?
7. Een specifiek doel is een multifunctionele eiwitfabriek. Wat is de status daarvan?
8. Innovatieprogramma's hebben tot doel de economische en maatschappelijke structuur te versterken door de projecten door te zetten naar realisatie. Wat heeft Fascinating daarin bereikt?
9. Fascinating heeft een stevige ambitie. Waarin heeft dat geresulteerd en hoe wordt die ambitie op dit moment ervaren en wat is het draagvlak?
10. Het innovatie programma kan sterker worden als het samenwerkt met andere programma's of grote projecten. Welke samenwerkingen zijn opgezet en welke zijn nog wenselijk en hoe verhoudt zich dat tot het gehele Agri&Food ecosysteem?

Evaluatie van Fascinating I

1. *Fascinating is ontwikkeld vanuit de 4 coöperaties Avebe, Cosun, FrieslandCampina en Agrifirm met als doel het versnellen van de eiwittransitie. Hoe heeft het doel zich in de loop der jaren ontwikkeld?*

Fascinating werd in 2020 opgericht door de coöperaties Avebe, Cosun, FrieslandCampina en Agrifirm met als doel de eiwittransitie te versnellen: het ontwikkelen van lokale, plantaardige eiwitbronnen als alternatief voor geïmporteerde soja. In de jaren daarna verbreedde dit doel zich naar het realiseren van circulaire, gezonde landbouwketens met een sterk verdienmodel voor boeren. De focus verschoof van teeltproeven naar ketenbrede innovatie, waarbij thema's als bodemgezondheid, biodiversiteit, reststroomverwaarding en energie-integratie centraal kwamen te staan. Fascinating ontwikkelde zich tot een platform voor systeeminnovatie waarin landbouw, voeding, chemie en energie samenkomen. Het huidige doel is het versterken van een natuurinclusief en circulair landbouwsysteem dat bijdraagt aan de voedingswaarde en economische veerkracht van de landbouw in Groningen en Noord-Nederland.

2. *Hoe zijn de vier hoofdthema's van Fascinating – gezonde en gebalanceerde voeding, duurzame productie van nutritionele gewassen, energie-efficiëntie en duurzame verwerking, en benutting van reststromen – in de loop der tijd ontwikkeld? En in hoeverre zijn deze thema's nog relevant?*

De vier hoofdthema's van Fascinating vormden bij de start de basis van het programma en zijn nog steeds relevant. Ze hebben zich ontwikkeld tot een geïntegreerde, systeemgerichte aanpak. Het thema *gezonde voeding* is verbreed naar gezondheid van mens én bodem, met aandacht voor micronutriënten, fermentatie en functionele eiwitten. *Duurzame teelt* omvat inmiddels ook regeneratieve landbouw, biodiversiteit en bodemweerbaarheid. *Energie-efficiëntie en verwerking* zijn verschoven naar elektrificatie, lokale energieopwekking en off-grid oplossingen. *Reststroombenutting* is uitgegroeid tot een circulair cluster, waarin ook biobased chemie en valorisatie van bijproducten een rol spelen. De vier thema's zijn niet langer losse pijlers, maar bouwstenen binnen een breder systeemconcept: een circulaire landbouw- en voedselketen waarin gezondheid, energie en grondstoffencirculariteit samenkomen.

3. *Fascinating is opgezet als een zogenaamd 'open' subsidieprogramma, waarbij iedereen een aanvraag kan indienen. Hoe heeft deze open opzet zich ontwikkeld, met name voor het mkb en boeren? En hoe ervaren aanvragers en deelnemers het programma tot nu toe?*

Fascinating is gestart als een open subsidieprogramma, waarbij iedereen een aanvraag kan indienen. In de beginfase lag de focus vooral op projecten van de vier oprichtende

coöperaties en hun aangesloten boeren. Samen innoveren bleek complex, en het programma moest eerst goed worden ingericht. Daardoor was er aanvankelijk minder ruimte voor externe partijen. Na ongeveer anderhalf jaar ontstond meer ruimte om ook andere bedrijven te betrekken. Grote bedrijven sloten zich relatief gemakkelijk aan, maar voor het mkb en individuele boeren bleek deelname minder eenvoudig.

Hoewel inmiddels ruim 50 boeren en meer dan 10 mkb-bedrijven betrokken zijn bij projecten, blijft het aantal eigen initiatieven vanuit deze groepen beperkt (circa 7% van het totaal). Belangrijke knelpunten zijn de lange doorlooptijd voordat een project kan starten en de uitgebreide procedure van het aanvragen. Aanvragers geven aan behoefte te hebben aan eenvoudige vouchers voor begeleiding bij het opzetten en indienen van een project. Fascinating mag deze niet zelf verstrekken omdat dit geen onderdeel is van de subsidieregeling. Daarnaast ervaren mkb'ers en boeren de procedures en voorwaarden als onduidelijk. Vooral de rolverdeling binnen het programma en de eisen rondom cofinanciering roepen vragen op. Ondernemers die gewend zijn aan grote subsidieprogramma's weten beter hun weg te vinden. Vanaf 2025 is er een duidelijke toename in aanvragen vanuit het mkb en boeren, mede dankzij inspanningen van de directie om meer transparantie te bieden.

De brede kaders van Fascinating – gericht op het versterken van het verdienmodel in Groningen en het verhogen van de voedselwaarde op duurzame, circulaire en maatschappelijke gronden – zijn niet altijd helder voor nieuwe aanvragers. Projecten moeten bijdragen aan het grotere programma, maar als een projectplan onvoldoende is uitgewerkt, is het lastig te beoordelen of het binnen de kaders past.

Ook de cofinanciering van algemene kosten (50%) leidde tot vragen. Dit werd opgelost door deelnemers betalend lid te maken of een bijdrage op te nemen in het projectbudget. De coöperaties leverden hierin een belangrijke bijdrage. In Fascinating II worden de algemene kosten volledig gesubsidieerd, wat vooral voor mkb en boeren meer duidelijkheid en minder financiële druk geeft.

Mkb-bedrijven laten zich vaak adviseren door subsidieadviseurs, maar deze ervaren onvoldoende aansluiting met het programma. Dankzij recente gesprekken, geïnitieerd door de provincie, is meer duidelijkheid ontstaan over hoe zij beter ondersteund kunnen worden. Boeren ervaren het ontbreken van compensatie voor omzetsderving bij experimentele teelten als een gemis. Omdat grond slechts één keer per seizoen benut kan worden en de opbrengst van nieuwe gewassen onzeker is, vormt dit een risico. Binnen het huidige EU-staatssteunkader is vergoeding hiervoor niet toegestaan.

Onderstaande tabel en figuur geven een overzicht van aantallen deelnemers en waar in de keten projecten zitten.

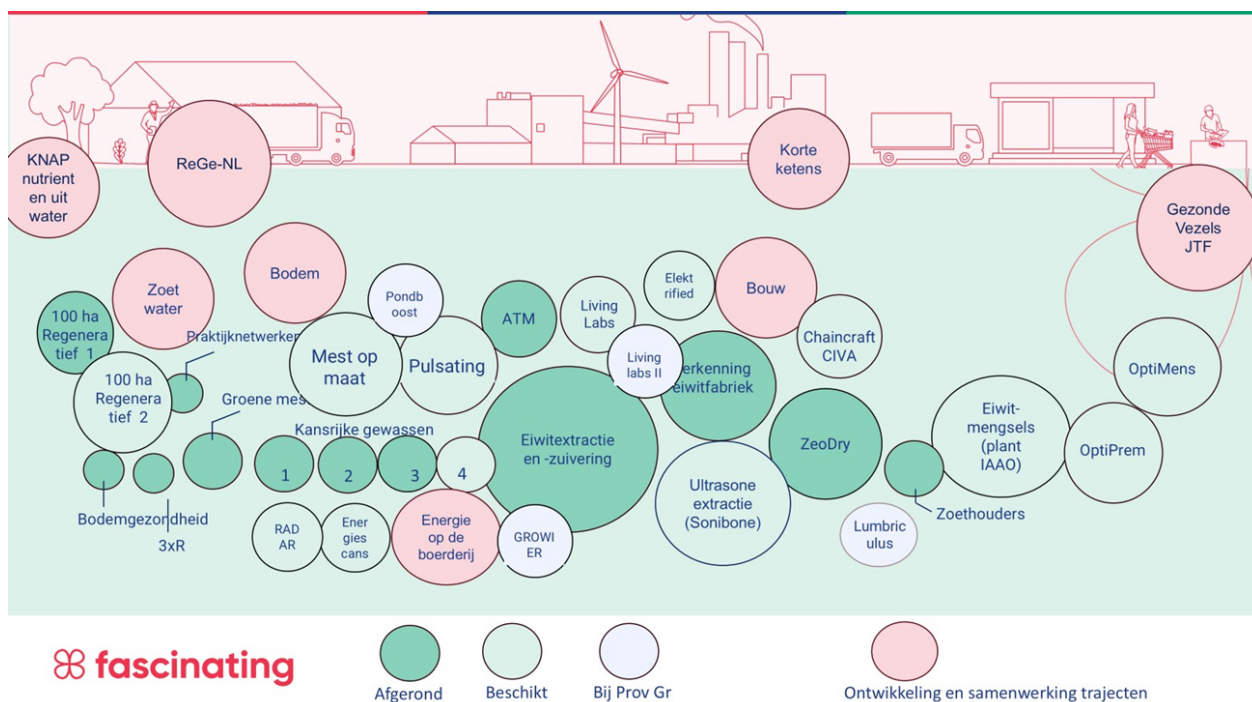
Feiten Fascinating tot medio 2025

Totaal aantal deelnemers	117
Boeren in project 100 ha Regeneratief	40
Boeren in diverse projecten	24
Startup *	2
MKB *	14
Industriële partners groot *	12
Kennispartners	11

Divers *	10
Totaal aantal afgeronde en lopende projecten	52

*Totaal 38 ondernemers

Projecten Fascinating ingedeeld in de keten

4. Projecten worden ontwikkeld, geschreven, beoordeeld en ingediend bij de provincie. Hoe wordt het gehele proces ervaren?

Het proces van idee tot goedgekeurd project binnen Fascinating wordt over het algemeen als langdurig en soms als stroperig ervaren. Dit komt vooral door onduidelijkheid in de verschillende fasen. Diverse factoren bepalen de doorlooptijd: de mate van uitwerking van het idee, aansluiting bij de programmadoelen, kwaliteit van het projectplan, inhoudelijke beoordeling, en de toetsing op staatssteun. Aanvragers moeten veel informatie aanleveren, wat als complex wordt ervaren, vooral door mkb'ers en boeren.

De programmaraad speelt een centrale rol in de beoordeling. Aanvankelijk bestond deze uit vertegenwoordigers van de vier coöperaties, maar sinds een jaar is deze raad onafhankelijk en breder samengesteld. De raad kan projecten goedkeuren, afwijzen of terugsturen voor aanpassing, wat extra tijd kost.

Na goedkeuring volgt indiening bij de provincie, waar de staatssteuntoets plaatsvindt. Door beperkte capaciteit duurt dit traject vaak langer dan wenselijk. Ook is het voor ondernemers niet duidelijk hoe zij een klacht kunnen indienen. Provincie (team Landbouw) en Fascinating werken momenteel aan een simpele en eenduidige klachtenprocedure.

5. Fascinating is een omvangrijk programma zowel als sector (Agri&Food) als in geld. Hoe heeft de bekendheid en benaderbaarheid zich ontwikkeld?

Fascinating is in vier jaar uitgegroeid van een initiatief van vier coöperaties tot een breed programma met ruim 100 deelnemers en meer dan 50 projecten. De bekendheid is gegroeid via evenementen zoals het jaarlijkse Groeifeest georganiseerd door Fascinating, sociale

media en thematische workshops. Toch ervaren vooral individuele boeren en mkb-bedrijven de benaderbaarheid als beperkt. Informatie op de website, onduidelijke procedures en het moment waarop contact mogelijk is, zorgen voor drempels. Hoewel het programma breed bekend is binnen netwerken en samenwerkingen, voelen sommige doelgroepen zich onvoldoende gehoord. De bekendheid groeit dus, maar de toegankelijkheid vraagt nog aandacht om alle partijen beter te bereiken en te ondersteunen.

6. *De provincie heeft de subsidie verleent en vervolgens op projectniveau beschikt. Hoe is de samenwerking?*

De samenwerking tussen de provincie en Fascinating wordt breed als positief ervaren. Bij sommige projecten is de provincie ook inhoudelijk betrokken voor een goede afstemming met provinciaal beleid. In de beginfase was het zoeken naar rollen en verantwoordelijkheden, maar dit is inmiddels goed afgestemd.

7. *Een specifiek doel is een multifunctionele eiwitfabriek. Wat is de status daarvan?*

Samen met de coöperaties en Invest-NL is gewerkt aan het ontwerp van een multifunctionele eiwitfabriek, bedoeld om diverse gewassen volledig te verwerken en alle componenten tot waarde te brengen. Hoewel de ambitie groot was, bleken de belangen en markten van de coöperaties niet goed verenigbaar. Daarom is besloten om afzonderlijk verder te gaan: Agrifirm richt zich op de teelt van veldbonen, Cosun op de verwerking van het eiwit, en Avebe op het zetmeel. Voor teeltoptimalisatie, een dervingfonds en productontwikkeling is een investeringsaanvraag gedaan bij het economische programma van NijBegun. Dit traject loopt inmiddels bijna twee jaar, maar tot op heden is er nog geen besluit genomen.

8. *Innovatieprogramma's hebben tot doel de economische en maatschappelijke structuur te versterken door de projecten door te zetten naar realisatie. Wat heeft Fascinating daarin bereikt?*

Fascinating draagt bij aan het versterken van de economische en maatschappelijke structuur door te functioneren als platform voor systeeminnovatie binnen de Agri&Food-keten, die de afgelopen jaren sterk is veranderd. Waar vroeger de focus lag op voldoende en goedkoop voedsel (kwantiteit), draait het nu om gezond voedsel, een vitale leefomgeving en een aantrekkelijk landschap (kwaliteit). Fascinating speelt hierop in door nieuwe inzichten en technologieën te testen, met als doel deze uiteindelijk breed toe te passen. Concrete resultaten zijn onder andere:

- Veldbonen als vierde gewas, met projecten gericht op verwerking, droogtechnieken en nutriëntenbehoud.
- Verdieping in biodiversiteit en regeneratieve landbouw.
- Nieuwe technologieën voor het verwerken van reststromen zoals mest en industrieel water.
- Een rekenmodel om veranderingen in de Agri&Food-keten door te rekenen.
- Ketenbrede productontwikkeling, waarbij boeren rekening houden met de gewenste samenstelling van eindproducten.
- Mede-initiatiefnemer van het convenant Korte Ketens met ruim 30 partijen.

Veel van deze innovaties zijn nog niet direct zichtbaar, maar vormen de basis voor toekomstige toepassingen. De komende vier jaar zijn cruciaal om deze ontwikkelingen verder te verwaarden.

9. *Fascinating heeft een stevige ambitie. Waarin heeft dat geresulteerd en hoe wordt die ambitie op dit moment ervaren en wat is het draagvlak?*

Fascinating heeft in de eerste vier jaar ingezet op het opbouwen van een stevig fundament en het inspelen op een veranderende Agri&Food sector. Hierdoor zijn de vier hoofdthema's geïntegreerd ontwikkeld binnen een keten brede aanpak. Omdat de keten zo sterk is als de zwakste schakel, levert een project pas echt resultaat op wanneer het verbonden is met andere schakels. Daarom is Fascinating geen klassiek subsidieprogramma, maar een ketenprogramma gericht op samenhang en systeeminnovatie.

Het draagvlak blijkt onder meer uit de groei naar ruim 100 deelnemers, met steeds meer mkb-bedrijven en boeren. De betrokkenheid van deze groepen is essentieel voor het succes. Draagvlak groeit ook door zichtbare investeringen in de keten, zoals de ontwikkeling van een verwerkingsfabriek voor veldbonen. De ambitie van Fascinating wordt inmiddels breed gedragen, al vraagt de complexiteit van het programma om duidelijke communicatie en blijvende betrokkenheid van alle partners.

10. *Het innovatie programma kan sterker worden als het samenwerkt met andere programma's of grote projecten. Welke samenwerkingen zijn opgezet en welke zijn nog wenselijk en hoe verhoudt zich dat tot het gehele Agri&Food ecosysteem?*

Fascinating werkt actief samen met diverse partners binnen het Agri&Food-ecosysteem. Belangrijke samenwerkingen zijn opgezet met AgroAgenda Noord-Nederland, LTO-Noord, het landelijk programma ReGeNL (rond het project 100ha Regeneratief), de gemeente Groningen (voor korte ketens) en de NOM voor ondersteuning MKB. Ook is er afstemming met Invest-NL, gezamenlijke investeringen in een ingrediëntenfabriek niet haalbaar bleken door marktoverlap. TPC (The Protein Community) betreft Fascinating in haar netwerk, en Fascinating is medeondertekenaar van de Bean Deal, al bleek de toegevoegde waarde beperkt. Waterschappen, waaronder Noorderzijlvest, zijn betrokken bij nieuwe projecten. De samenwerking met de provincie Groningen is versterkt, wat heeft geleid tot een stevig financieel commitment voor Fascinating II.

Fascinating II positioneert zich meer als platform voor systeeminnovatie, met verbindingen naar energie en biobased chemie. Verdere samenwerking met nationale groeifondsen (zoals Biotech Booster en Holomicrobioom) en Europese initiatieven zoals EIT Food is wenselijk om kennisdeling te versterken en nieuwe partners aan te trekken.

Aanbevelingen voor vervolg

Uit de evaluatie van het eerste deel van Fascinating blijkt dat voor het vervolg in Fascinating II het cruciaal is om de toegankelijkheid voor boeren en mkb-bedrijven te vergroten. Dit kan door het aanvraagproces te vereenvoudigen, vouchers voor begeleiding bij het aanvragen (door provincie en/of mogelijk door Fascinating) en duidelijke richtlijnen. Daarnaast is het wenselijk om een fonds te verkennen dat experimentele teelten ondersteunt, zodat ondernemers minder risico lopen bij innovaties. Transparante communicatie over rollen, cofinanciering en programmadoelen blijft essentieel om draagvlak te behouden. Verder moet de samenwerking met nationale en Europese innovatieprogramma's worden versterkt om kennisdeling en investeringen te vergroten. Het verbinden van projecten met andere sectoren, zoals energie en biobased chemie, biedt kansen voor opschaling en economische verwaardiging. Tot slot is het belangrijk om de impact van projecten zichtbaar te maken via meetbare KPI's en praktijkvoorbeelden, zodat partners en financiers het maatschappelijk en economisch rendement helder kunnen volgen. Deze aanbevelingen zal de provincie meenemen in haar

overleg met Fascinating. Voorgesteld wordt om einde 2026 Provinciale Staten te informeren over de opvolging van deze aanbevelingen.